

Sissejuhatus

Harjumaal – Kose, Raasiku, Aruküla, Vaida teederistmikul asub Pikavere. Kõik keskused võrdselt kaugel. Pikaveres on olnud ikka oma kool. On olnud paremaid ja halvemaid aegu. Oma olemasolu eest võitlemine ja õigustamine on õppetöö kõrval saanud elu loomulikuks osaks. Ikka on meie reforme armastaval maal otsustajaid, kellele tagasihoidlik maakool on mõttetu raha raiskaja. Nii on ka siinsesse kogumikku kogutud lood kirjutatud põhikooli 8. ja 9. klassi õpilaste poolt. Põhikooli, millest nüüdseks on saanud lasteaed-alkool.

Selle vanuseastme õpilaste kodukandi-alaseid uurimistöid Pikaveres enam teha pole võimalik. Praeguses, kiiresti muutuvajas saab siia kogutud materjalide väärtus ainult tõusta.

Alustasime koolis kodukoha aja- ja kultuuriloo jäädvustamist 1996. aastal. Enamikul maalastest on huvi oma kodukülas ja ümbruskonnas olnu ja toimunu vastu olemas. Piisab väikese tõuke andmisest ja suunamisest. Seostades maailma ajaloo sündmusi kodukülas toimunuga said ajalootunnidki huvitavamaks. Kogusime mälestusi ja otsisime allikmaterjale. Alates 1997. aastast kogusime ja koostasime uurimistöid regulaarselt. Õpilastele tegevus meeldis, vaid üksikutelt tuli ülesande täitmist nõuda. Lõpuks olid rahul nemadki. Kujunes nii, et tööde hindamisel ja väärtustamisel sai oluliseks kogutud materjali pärimus-ajalooline väärtus ja mahlakus. Tihti kaalus see üles vormistamise, mahu, lauseehituse. Nii ongi alljärgnevad tööd erineva tasemega ja mahuga. Kõiki ühendab üks – väärtuslik või huvitav teave piirkonna aja- ja kultuuriloost. Kui keegi neid tulevikus loeb või muul moel kasutab, on käesolev kogumik oma ülesande täitnud.

Terve hulk uurimistöid on praktilist kasutamist leidnud. Triin Tiik “Peningi” 1999. ja Regina Bereznjak “Perila” 1999. ilmusid ajalehes “Sõnumitooja”. Harju-Jaani kihelkonnapäeval 2003. a. esinesid oma töödega Kristi Oll, Kadri Urban, Kaisa Urban ja Sander Nahkor. Janeli Nilovi ja Simo Lepikulti tööd olid isetegevuslike paladena esitusel publiku ees. Katrin Smetske “Paraspõllu looduskaitseala” 2004. koopia on kasutusel Vaida raamatukogus. Enamik töid on olnud väljas erinevatel näitustel Pikavere koolimajas. Tööde juhendaja on materjale – Guido Ao, Arvi Kodanik – kasutanud oma esinemistel raamatukogudes, külapäevadel.

Et õpilane oma töödega kodukandi-armastust ellu kaasa võtab, pole kahtlust. Palju inimesi on saanud meeldiva võimaluse oma mälestusi jutustada või kirjutada.

Kogume, jäädvustame, kasutame koduloolist materjali!

Käesolev kogumik on teoks saanud tänu Helje Kannikule.

Vaino Napp,

erialahariduseta ajalooõpetaja

Pikavere koolis 1994 – 2010. a.

Kiviloo	Holger Sirel
Peningi	Triin Tiik
Perila	Regina Bereznjak
Salu küla	Triinu Ruusmaa
Härma küla	Kristi Oll
Kergejõustiklane Erich Veetõusme	Helen Friedemann
Orienteerumissport Pikaveres	Anti Kadakas
Urvaste küla	Arvi Kodanik
Gustav Ernesaks	Kadri Urban
Kivioja küla	Sander Nahkor
Koolijuht Alfred Reinvald	Kaisa Urban
Kose	Guido Ao
Sportlane ja põllumees Lennart Lepikult	Simo Lepikult
Perila mõis	Maris Oll
Paraspõllu looduskaitseala	Katrin Smetske
Kirjanik Veera Saar	Kerstin Friedemann
Vanaema Õie Pilviste	Janeli Nilov

Härma küla

Uurimistöö

Kristi Oll

Sisukord:

1.Eessõna

2.Perila ja Härma – mis ja kus?

3.Perila, minu kodukoht

3.1.Gustav Ernesaks

3.2.Perila-Kivilo lahing 1941. a.

3.3.Hulgaliselt ohvriks

Kokkuvõte

Kasutatud kirjandus

Lisad

1. Eessõna

Minu kodukohta nimetatakse Perilaks ja Härma külaks. Vanemad inimesed nimetavad ka Perila mõisaks ja asundusekski. Kuskil on veel Perila küla? Minu kooliõde Regina Bereznjak tegi uurimistöö “Perila – minu kodukant”, mis ilmus järjejutuna ajalehes “Sõnumitooja”. Miks Perila aga mitte Härma? Minu uurimistöö eesmärk ongi leida vastus nendele küsimustele. Kuna Regina töös on Perila ajalugu põhjalikult uuritud, siis tahan uurida ja kirja panna ka teavet endisest ja praegusest Härma külast.

2. Perila ja Härma – mis ja kus?

Kasutusel on mitu erinevat kohanime Perila kandi kohta. Enamusel inimestest puudub täpne teave ja arusaam, milline on nende nimede tagamaa, päritolu, ajalugu, tekke põhjused. Seoses Perilaga on kasutusel kaheksa erinevat nimetust, mille olemusse tahan selgust tuua.

1. Perila	6. Härma küla	11. Uus-Härma küla
2. Perila mõis	7. Silmsi küla	12. Perila osakond
3. Perila kogukond	8. Tasuja	13. Perila-Pikavere
4. Perila asundusekski	9. Härma asundus	
5. Perila küla	10. Vana-Härma küla	

Perila

Nime esmakasutus on trükisõnas säilinud 1241. aastal. See tähistab inimasutuse paika, mis arvatavasti asus praeguse küla kohal niinimetatud Tasujas. Nime kirjalpilt oli PERGEL. Kui hiljem tekkisid Perila mõisa maadele külad, laienes nimi kogu piirkonnale.

Perila mõis

Esmamainimine 1298. a. (mõis koos veskiga). Asus arvatavasti Perila küla lähedal. 17. sajandil sai mõis talupoegade rahutuste tõttu kannatada või hävis täielikult. On teada, et 1643. aastal oli uus mõis külast eemal, lõunas, tõenäoliselt mõne talu kohal. See on paik, kuhu ta jäigi ja on tänasest Pikavere-Raasiku teest vasakul (paremal uued Härma küla elamud). Täna on säilinud mõisaaegsete hoonete müüre, viinavabriku korsten, pargi puid. Tegutsemise lõpetasid mõisad 1919. aastast.

Perila kogukond

Kogukonnaks hakati nimetama 19. sajandil Perila mõisa maadele tekkinud külade kogumit. Nimetus püsis 1940. aastani. Nii kuulus 1940. aastal Perila kogukonda 8 küla või asundust:

1. Perila küla	6. Rätla asundus
2. Silmsi küla	7. Härma asundus
3. Kadakotsa küla	8. Perila asundus
4. Metsanurga küla	
5. Liivaaugu küla	

Perila asundus

Asundused tekkisid 1919. aastal Eesti Vabariigi “Maaseaduse” toimetel. Võõrandati riigi omandusse kõik mõisad ja maad. See maa jaotati taludena maa soovijaile. Nii tekkisid mõisaväljadele uued talukohad ning mõisa piirkonda tekkinud talude kogumit nimetati mõisa nime järgi asunduseks. Peale Perila tekkisid sarnaselt Pikavere, Kiviloo, Peningi jt. asundused. Likvideeriti 1930. aastal ja liideti küladega.

Perila küla

Tänapäeval rahva hulgas levinud nimega Tasuja. Paiga esmamainimine 1241. aastal. Esimene inimasustusega paik Perila kandis. Mõisade tekkega läks mõisa valdusesse. Kroonikast võib lugeda, et 1298. aastast kuulus Tallinna nunnakloostri, 1638. aastast läks Rootsi riigi valdusesse ja 1648. aastast erakätesse (arvatavasti Perila mõisale). 1637. aastal oli külas 12 talu, 1844. aastal 20 talu, 1949. aastal loodi külla Tasuja-nimeline kolhoos, siit ka levinud nimi.

Härma küla

Ametlikult loodud vallavolikogu otsusega 1939. aastal. Seoses asunduste küladeks ümbernimetamisega. Tegelikult tekkis Härma küla 1919. aastal “Maaseadusega”. Küla asub Perila mõisa põldudel tänastest uuselamutest lõunasse piki metsa serva. Kuna oli tegemist uue külaga, nimetati küla 1919-1939 Härma asunduseks. 1939. aastal Perila asundus likvideeriti ja maanteest paremale jääv ala liideti Härma asundusele ja nimetati külaks. Nüüdne Härma küla hõlmab ka Perila uuselamute ala. 1949. a. loodi Härma külas kolhoos “Uus Elu”, mis liitus hiljem “Lembituga”.

Silmsi küla

Küla, mis jääb suurest teest vasakule ja asub Perila küla ning mõisa vahelistel põldudel. Lõunast piirneb Pikavere Suurevälja külaga. Tegemist on vana külaga, mis võis tekkida juba 13. sajandil. 1939.aastal asunduste likvideerimisega liideti vasakul poolt suurt maanteed olev Perila asunduse ala Silmsi külaga. Silmsi küla on väga vana küla. Esmamainimine juba 1219. a. “Taani hindamise raamatus”.

Tasuja

Perila külasse 1949. a. loodud kolhoos. Kolhoosi keskus asus külas kuni kolhoosiga liideti Peningi sovhoos. Siis viidi kontor Peningi mõisamajja. Perilasse jäi osakond ja osakonna

keskus. Tasuja nimi levis rahva hulgas ja kinnistus külale. Tänapäeval nimetatakse Tasuja kauplust, on Tasuja bussipeatus.

Härma asundus

Härma küla nimetus 1919-1939 aastani, kuna mõisa põldudele rajatud külasid nimetati asundusküladeks.

Vana-Härma küla

Härma vana asundusküla nimi rahvasuus peale uue elamukvartali ehitamist Perilasse ja selle liitmist Härma külaga.

Uus-Härma küla

Uue elamukvartali nimetus rahvasuus peale selle liitmist vana Härma külaga. Uute elamute ehitamist alustas Peningi sovhoos. Asula ehitas välja Aruküla kolhoos 1980-ndate algul.

Perila osakond

Juba 1945. a. loodi mõisa keskustesse sovhoose. Nii ka Perilas. Perila mõisa keskust ehk endisest asundusest sai Peningi sovhoosi osakond 1945. a. Osakonna nimi püsis rahvasuus kaua, osakond kadus kui Peningi sovhoos liideti Tasuja kolhoosiga.

Perila – Pikavere

Kuna Pikavere mõisamajas asub kool ja muudki teenindused, on Pikaverst saanud piirkonna keskus. Raasiku-Aruküla poolt vaadatuna on väljakujunenud Pikavere piirkond või kogukond, kuhu kuuluvad kõik Perila ja Härma alad.

3. Perila – minu kodukant

Juba pronksiajal tekkis asundus Tõhelgi – Perila - Kiviloo väikevoortel. Läbi aegade on Perila seisnud suurel Jäneda - Vaida teederistmikul. Ka Harju-Jaani – Kose kihelkonna piir läbib Perila maid.

Liivi sõja järel oli nälg ja viletsus, mistõttu Perila mehed hakkasid mõisnikule sageli vastu. Vangi pandi Kalame Jaan ja veel teisigi. Põhjasõja aastad olid kohalikule elanikkonnale äärmiselt rasked. Rängaks koormaks kujunes talurahvale suurte vägede (Rootsi) moonastamine, majutamine ja neile küüdi andmine ning meeste värbamine maamiilitsasse venelaste vastu võitlemiseks. Sundvärbamine maamiilitsasse tegi talurahva tõrksaks, sest keegi ei soovinud sõjategevusest osa võtta.

1803. a. olid Perilas jälle rahvarahutused. 1917. a. võeti Perila mõis mõisnike käest ära. 1919. aastal läks mõis Eesti riigi alla. Hiljem, aastal 1925 jagati see talupoegadele. 1940. aastal kuuluvad Perila kogukonda Perila, Silmsi, Kadakotsa, Metsanurga, Liivaaugu, Rätla ja Härma küla ning Perila asundus. 1950. aastani, Kose rajooni loomiseni kuulus Perila Peningi valla kosseisu.

1734. aastal oli Perilas kool, kuid see oli ajutine. Õppetööd kontrollis ja juhendas pastor Wrede. 1866. aastast hakkas toimima juba pidev kooliharidus. 1935. aastal aga suleti Perila kool ja lapsed läksid õppima Pikavere kooli.

Sovhoos loodi Perilasse juba 1945. aastal, olles Peningi sovhoosi Perila osakond. 1949. aastal loodi kolhoosid “Kalju” ja “Tasuja”. Hiljem liitus “Kalju” kolhoos “Lembituga”. Siis liideti “Lembitu” kolhoos Peningi sovhoosiga. Peningi sovhoos ühines “Tasuja” kolhoosiga ja lõpuks “Tasuja” kolhoos Aruküla kolhoosiga, mis tegutses Eesti taasiseseisvumiseni. Aruküla kolhoosi likvideerimise järel 1992. aastal alustas Perilas tööd Tasuja Põllumajandusühistu.

Gustav Ernesaksa sünnipaik ja mälestuskivi Perila külas

Gustav Ernesaks sündis 12. 12. 1908 Peningi vallas Perila külas Mihkli talus ja suri 24. 01. 1993. Ta oli helilooja ja koorijuht. Ta lõpetas Tallinna Konservatooriumi 1931. aastal muusikapedagoogika ja samal aastal ka kompositsiooni eriala. Töötas pärast konservatooriumi lõpetamist muusikaõpetajana Tallinna koolides ning 1837-1940 konservatooriumis õppejõuna. Osales Teise Maailmasõja ajal Eesti Riiklikes Kunstiansamlites Jaroslavlis, kus asutas 1944. aastal Eesti Rahvusmeeskoori (RAM), mille kunstiline juht oli elu lõpuni. Ta oli üldlaulupidude liikumise üks peamisi eestvedajaid, teda on nimetatud “vaikivate aegade” rahvajuhiks ning üheks XX sajandi Eestimaa juhtfiguuriks.

Ausammas asub Perila külas (praegune Tasuja), tema sünnikodu Mihkli talu koha peal (kus ennem oli talu).

Perila – Kiviloo lahing 1941. a. ja ausammas teeristil

Lahingupaik Kiviloo asundusest mõni kilomeeter lääne pool. Kiviloo – Perila lahingus 21.-23. augustil 1941. aastal võitlesid paljude rahvaste ja rahvusrühmade sõjamehed. Saksa 61. jalaväediviis, vallutanud Kiviloo, püüdis hõivata Perila teedesõlme, et jõuda sealtkaudu Jägala jõe joonel võitlevatele Punaarmee üksustele seljataha. 20. augusti õhtul kandus lahingu raskuskese Perila lähedale, kuid 22. augustil peeti Perila teesõlme pärast veriseid lahinguid

kuni õhtuni. Kõik toimus peale 21. augustit, kui Vene sõjamehed paiskasid vasturünnakuga hitlerlased Kiviloo juurde. Perila metsavahi majapiirkond (kus praegu asub mälestusmärk) käis korduvalt käest kätte. 23. augustil vasturünnaku ajal, mis kujunes veriseks kohtumislahinguks pealetungi jätkava sakslasega, langesid kütipolgu komissar Feodor Okk, komandör Mihhail Pasternak. (Vene (st ca 1970) ajal oli neile paigutatud mälestustahvel Peningi mõisa seinale.) Vene väed olid sunnitud taganema Tallinna suunas.

Hulgaliselt ohvrikive

Ohvrikivid on seotud muinas-eesti usunditega. Ohvrikividel ohverdasid eestlased jumalatele erinevaid ande (vili, hõbe jne). Peajumalaks oli Taara. Peale ohvrikivide annetati ka hiies. Meie ümbruses asuvad ohvrikivid peamiselt põldudel ja heinamaadel ning on muinsuskaitse all.

Lõppsõna

See on ainult lühike kokkuvõte Härma küla minevikust ja olevikust, nähtuna tänapäevasest seisukohast. Härma küla minevik on olnud kirju ja mitmekesine, põimitud kokku sündmustest ja erinevatest saatustest. Küla tulevik on aga paraku tume: järjest vähemaks on jäänud töökohti ja väheneb elanike arv. Põllumajandus ja maaelu on väljasuremisohus. Tahaks väga loota, et küla ei kao.

Oo Eestimaa, oo sünnimaa

kuni su küla veel elab

elad sina ka!

Kasutatud kirjandus

1.ENE nr. 6. Tln., 1974

2."Harju-Jaani kihelkond läbi aegade" J. Põldmäe, 1992

3.Harju rajoon. 1970

4.Elanike küsitlused

Vanemate inimeste jutustuste järgi elust Perilas

Vanaema – Hilje Oll

- Sõjast:

Lahingud olid Perila metsas, sõdureid oli palju ja neil olid suured hobused. Kui nad tulid siia külla, siis läks vanaema koos oma perega alla Härma rabasse küüni varju. Vanaema oli siis päris noor, alla kümne kuskil ja tema juurde tuli üks sõdur, kes andis talle ühe kaltsuteki ning ütles talle, et kui ta suuremaks saab, siis ta tuleb talle kosja. Kui sõda läbi sai, tuli vanaema koos oma perega sealt küünist ära koju tagasi.

- Koolist:

Koolis käidi Pikaveres ja jala, sest siis polnud busse nagu praegu. Vormiriideid ka polnud, käidi nii nagu võimalik oli. Toit pidi ka endal kaasas olema, sest sööklat polnud. Hinded olid vahepeal: neljad ja kolmed. Klassid saadi ikka läbi.

- Vabast ajast:

Talulapsed olid kõik omaette. Ei käidud nii läbi nagu praegu. Suviti sai lehmadega karjas käia. Tehti lehmapäevi (tööpäevad), et lehmad saaksid riigimetsas käia. Vanaema käis läbi naabri Jutaga ja koos käisid nad ka ratsutamas. Juta oli vanaemast julgem, tema ei kartnud nii palju kui vanaema.

Vanasti oli üritusi ja pidusi ka siin külas. Üks kord kuus oli pargis kino. Hind oli ainult 20 kopikat, see oli niivõrd odav. Nüüd on aga hinnad nii suured. Pargis oli rahvamaja ja mõis ning seal ümber väikesed majad tiikide juures.

Poode aga polnud. Pikaveres sai poes käia, sest seal oli siis ka pood nagu praegu. Küla kutsuti siis ka Härma külaks, ainult et Perila mõis oli, mitte Härma mõis. Park oli hästi ilus ja kogu aeg korras ning lilled kasvasid igal pool.

- Tööst:

Vanaema töötas lehmalaudas. Seal oli neli gruppi lehma ja igas grupis 50 lehma. Oli neli lüpsjat ja üks asendaja. Lüpsti masinatega, siis oli kannulüps, lüpsti elektrikannu sisse, nüüd

aga läheb piim toru sisse. Lüpsti kaks korda päevas – hommikul ja õhtul. Tööpäevad algasid hommikul kell neli ja lõppesid õhtul kell seitse. Tööd tehes olid neil valged kitlid seljas ja kummikud jalas. Palka maksti väga hästi. Raha sai üldse kaks korda kuus – algul avanss ja siis alles palk, mis oli 300 rubla. Veel oli eraldi puhkepäevade andja.

Vanaisa - Enno Oll

On olnud eluaeg traktorist, lintraktori peal. Ta töötas väga palju ja palka sai ka selle kohta normaalselt, 300 – 400 rubla kuus. Vabad päevad olid laupäev ja pühapäev, siis sai palju puhata.

Üritustest sai ikka osa, polnud ju nii suured piletid hinnad nagu nüüd. Kinos ja teatrites käidi.

Pikavere, 2002

Erich Veetõusme – meie kooli kuulsaim vilistlane

Helen Friedemann

Erich Veetõusme – Pikavere koolipoiss – sündis 24. jaanuaril 1918 Perilas Silmsi külas paljulapselises peres. Ema nimi Anette. Perekond elas Perila mõisa vanas meierei hoones. Praegu Perila - Kiviloo teeristil kõrge künkas.

1928. a. läks Perila kooli 1. klassi, 1929. a. Pikavere kooli 2. klassi. Koolis käisid veel õde Helja (1922) ja vend Elmar (1926) ning vend Lembit. Elati väga vaeselt. Lastele anti korduvalt vallast abiraha, muidu polnud võimalik kooli minna. Puudusid jalatsid ja õppevahendid. On teada, et Erich Veetõusmele ostis vald 1928. a. pastlad. Ka õppeedukus oli tulevasel jookskuulsusel vilets. Võimlemise hinded olid head ja rahuldavad. Perilas elas veel teinegi Veetõusmete perekond (ilmselt sugulased). Perila koolis ja vahepeal ka Kiviloos käis Harald Veetõusme, Hansu ja Madli poeg.

Erich Veetõusme – tippsportlane

Arvud kõnelevad kõige ilmekamalt mis masti mehega on tegemist.

Eesti rekordeid ületanud 35 korda

Eesti koondises võistelnud 30 korda

Nõukogude koondises võistelnud kolm korda

Nõukogude Liidu rekordeid ületanud 1500 m jooksus kaks korda

Nõukogude Liidu meistriks tulnud neli korda (kaks hõbemedalit ja üks pronksmedal)

Isiklikud rekordid:

400 m 50.8

800 m 1.53.3

1000 m 2.28.4

1500 m 3.50.4

2000 m 5.22.4

3000 m 8.18.6

5000 m 14.39.6

Erich Veetõusme sportlasete

Erich Veetõusme jõudis Eesti tippspoorti 1938. aasta suvel kui ta seni isepäi harjutanud spordimehena murdis end Eesti koondisse maavõistlusele Soome vastu. Veetõusme tulek varjust valguse kätte oli ootamatu, samas muljetavaldav. Eesti kergejõustikul tõrkas lootus saada lõpuks rahvusvahelise klassi meister. Selleks Veetõusme kujuneski, kuigi ajad olid spordimehe vastu. Okupatsioon, sõda, poliitiline isolatsioon tegid oma töö. 1952. aastani püsis Veetõusme nimi paremustabelite tippudes, ainult et Nõukogude Liidu meistritiitlid ei viinud teda iialgi suurvõistlustele. Viimane ja tegelikult ka ainus reaalne võimalus 1952. a. Helsingi olümpia näol luhtus 34aastaselt keskmajooksjal temast olenematutel põhjustel. Pikk oli Veetõusme aeg spordis vastukaaluks lühikesele elueale. Kõigest hoolimata on aga raske meie 1500 m jooksu ajaloost leida võrdväärset Veetõusme sporditeele. 24. jaanuaril 1918 sündinud Erich Veetõusme võistles jooksurajal esmakordselt 1936. aastal Berliini olümpia eel. 18-aastaselt läbis ta Raasikul peetud võistlusel 1500 m ajaga 4.52.0. See tulemus jäi tähelepanuta nagu ka järgemisel aastal joostud. Selleks ajaks oli Veetõusme asunud elama Tallinna ning hakanud tõsisemalt harjutama 19aastaselt, isegi tookordsete tavade järgi uskumatult hilja. Tänu oma sõbrale Hugo Tartole leidis ta töökoha pumbamaja vahetusmeistrina. Vahetusega töö röövis teinekord terveid päevi ja treeningud jäid vahele. Eesti meistrivõistlustel oli Veetõusme 800 m ajaga 2.10.0 seitsmes. Ta kohandas enda tarvis treenigu ja tegi esimesed treeningplaanid. Talvel treenis ta vastupidavust maastikujooksudega. Ülemiste järve äärsetes liivamägedes ja kitsarööpmelise raudtee kõrval looklevail teeradadel sai ta oma esimese tõsise jooksukooli. Kevadel 1938 jõudiski Veetõusme esmakordselt pildile, tulles krossijooksu esivõistlustel B-klassi (algajate klass) 500 m joosus viiendaks. Spordiavalikkust üllatas aga spordiklubi Puhkekodu sportlane varasuvel, joostes kaks staadioniringi ajaga 2.01.06. Sellega avanes üks Eesti koondise spordilaagrisse, mis korraldati Soomega peetud maavõistluste eel. Juhtus enneolematu: soomlased ei saanudki planeeritud kaksikvõitu ja maavõistluse suuremaks üllatajaks tituleeriti Erich Veetõusme. Sangariteoga tuli toime noor jooksja Veetõusme, kes avalikkuse ette kerkis alles sellel hooajal. 400 m jooks läks Ossi Teileri juhtimisel 55 sekundiga. Veetõusme pidas soomlastega vahvalt tempot ja ei jäänud neist sammugi maha. 200 m enne finišit tuli rabav üllatus: Veetõusme möödus jõudsal sammul Kainalaurist ja rühkis Teileri järele teisele kohale. Lõpubanketil tõstis Soome delegatsiooni juht siseminister Urho Kaleva Kekkonen eestlastest esile just Veetõusme jooksu, nimetades meest keskmajooksu tulevikutäheks. Soomlase suust oli selline tunnustus õige magus. Kümme päeva hiljem, maavõistlusel Ungari vastu kinnitas Veetõusme, et Kekkoneni sõnadel oli tõepõhi all. Mees püsis kaks ringi nimekate ungarlaste Harsani ja Istenesi tempos ning kolmas koht tuli uue rahvarekordiga 1.55.8. Eesti Spordileht kirjutas võistluse ülevaates: "Noormees

Veetõusmes oleme leidnud mehe, kellest võib loota palju. Omab rütmilt täiesti laitmatu jooksu ning ka tempo tundmine on heast klassist”.

1939. a. kevadel läks ta sõjaväkke, kus harjutamisvõimalused olid nigelad. Ruudi Toomsalu sõnul tahtis Veetõusme selgeks õppida autojuhtimise (“et oleks üks amet”) ja kui seisis ees kaitseväeteenistuse aeg, sai ta tänu Sass Paluverele soovitusel Kalevi seltsis kauaaegse esimehe kindral Juhan Tõrvandi juurde. Tänu viimasele hakkas Veetõusme sundaega teenima auto-tankirügemendis. See aeg õpetas küll autojuhi elukutset, kuid sport kannatas ilmselgelt. Tuli olümpiaaasta. Veetõusme oli juba 1939. a. kevadel arvatud Helsingi mängude kandidaadiks. Lootusrikkale suvele tõmmati aga kriips aegsasti peale. Maailmasõda, okupatsioon – Veetõusme andis siiski märku, et areng jätkub. Esimestel “tõelistel meistrivõistlustel”, nagu kirjutati augustis peetud Eesti esivõistluste kohta “Kehakultuuris”, võitis Veetõusme mõlemad alad korralike tulemustega – 800 m ajaga 1.56.9 ja 1500 m ajaga 4.02.4. Juba järgmisel ööl algas sõda Saksamaa ja Nõukogude Venemaa vahel. Veetõusme pääses mobilisatsioonist. Ta leidis tööd autojuhina sakslaste bensiini- ja õlitööstuses Kiviõlis. Töö autojuhina viis teda ka Saksamaale. Veetõusme ise on meenutanud, et autojuhiks olles õnnestus tal oluliselt oma nappi toiduvara suurendada ja märtsis 1942 alustas ta kõige kiuste taas treeningutega. Tänu varasemate aastate tugevale treeningule tõusis vormikõver kiiresti. Sõjaaja paremad jooksud sündisid teisel suvel Saksamaal Königsbergis. Sellesse aega langes ka tutvumine tulevase abikaasa Teresega. “Tuttavaks saime sõjapäevil 1943. a. suvel. Erich oli väga sporti kiindunud ja see oli tal esikohal. 1945. a. abiellusime”, meenutab Terese Veetõusme.

Veetõusme esmakordselt kohtumiselt NSV spordijuhi Savva Tambijeviga 1944. a. Kadrioru staadionil pärineb järgmine intervjuu.

“Kas poksija?” küsinud Tambijev

“Ei”, oli Veetõusme napsõnaline nagu ikka

“Kas jalgpallimängija?”

“Ei”.

“Ää. Veetõusme!” tulnud äkki Tambijevil meelde ja ta võtnud mehe endale autojuhiks.

Kalevis autojuhiks olles Veetõusmel palju töökohustusi ei olnud, rohkem ta istus Tõnismäel Kalevi majas ja mängis kabet. Suurt ta ei rääkinud, ei tahtnudki rääkida ajast, mil ta sakslaste tagalas oli. Aeg oli selline, et igat inimest tuli karta. Siiski ilmutas ta ka kartmatust. “Veetõusme ja Fred Kudu olid need mehed, kes käisid ja töid Heino Lipu vangilaagrist välja!” kinnitab Toomsalu. Alekdander Tšikini näol leidis Veetõusme endale hea treeningu- ja võistluskaaslase. 12. augustil 1945 kui Moskvast joosti kehakultuurlaste päeva tähistamiseks, andis Veetõusme endast märku kogu

Venemaale. Tema duelli 1500 m jooksus peeti valitseva Sass Pugatševskiga võistluste suurimaks üllatuseks. Pugatševski võitis uue üleliidulise rekordi ga 3.53.8. Eestlase aeg 3.54.2. oli kõrgeist klassist isiklik rekord. 9-16. septembrini peeti sõjarusudes Kiievis Nõukogude Liidu meistrivõistlused. Staadioni tribüünid olid pealtvaatajatest tühjad, ainult sportlased kõssitais üksteise ligi. Eesti kergejõustiklastel tuli leppida saatusega ja meistritulekuks võistelda nn ühe kuuendiku planeedi vastu. Medaleid ja auhindu võideti igasuguseid, kuid üks neist oli kuldne. Ainsa meistritiitli eestlasele võitis 1500 m jooksus Erich, kes oli kohale sõitunud rongis vaguni kolmanda korruse koikul kõssitades.

Lootused, et Veetõusme pärast võitu Nõukogude Liidu keskmaajooksus juhtohjad haarab ning venelastele koha kätte näitab, ei pidanud paika. Tulemused püsisid aastaid paigal ja eestlane ei leidnud kuidagi võimalust vaieldamatu liidri Pugatševski kotti pistmiseks. 1947. a. meistrivõistlustel oli ta 1500 m venelase järel ajaga 3.58.2 teine. Aasta hiljem, kui vaba maailm Londoni olümpial võistles, rahuldus Veetõusme pronksiga 800 m jooksus (1.54.8). Krahh tabas teda aga lemmikdistsansil, kus ta ajaga 4.07.8 sai 12. koha. Pugatševski tegi samas kuldse duubli. Veetõusme 1500 m tulemused olid alates 1945. a. aina kehvemaks läinud ja kevadel 1949 uskusid vähesed, et mees võib veel millegagi üllatada. Tundus, et üks spordikarjäär oli lõpule jõudnud. Kuid siis 23. juulil algas Moskvast Nõukogude Liidu – Tšehhoslovakkia maavõistlus. Et Pugatševski oli sõeraajalt ajutiselt kõrvale astunud, arvati esmakordselt võistkonda Veetõusme ja minskilane Mihhail Siderenko. Veetõusme kiirendas veelgi sammu ja ületas finišijoone 20 meetrise edumaaga. Võiduaeg, uus üleliiduline rekord 3.51.4 oli kõigile suurüllatus. Cevona lõpetas ajaga 3.53.0. Veetõusme võit rajanes lihtsal taktikal – joosta kiiresti algusest lõpuni. “Sellist jooksu soodustavad Veetõusme haruldane tempotunnetus ja eeskujulik ettevalmistus”, kirjutas “Kehakultuur”. Ühe jooksuga oli ta astunud välja kolme aasta pikkusest mustast august ning vallutanud kogu Nõukogude Liidu keskmaajooksu. Lisaks andis uus isiklik rekord 800 m jooksus (1.53.3) juurde hõbemedali. Tundus, et nüüd on kõik teed ees lahti. 1950. aasta kulges Brüsseli EM-võistluste ootuses. Tundus, et nüüd võiks Liidu võistkonnas esimesele tippvõistlusele jõuda Veetõusmegi. Juuli algul selgitati koondist Moskvast. Veetõusme oli sekundiga parandanud Nõukogude Liidu rekordit – 3.50.4. Aga võta näpust. Brüsselisse ei viinud isegi see aeg mis EMi lõpujooksus andnuks neljanda koha. Kedagi ei võetud Eestist koondisse. Ka mitte Heino Lippu. Miks Veetõusme koondisest välja jäi, ei teagi. Ta oli vaieldamatult Liidu esinumber ja rekordimees. Teised kodused konkurendid olid temast paari sekundi kaugusel. Veetõusme ei jõudnud aga erinevalt Lipust isegi mitte lennuväljale, ta saadeti varem koju.

Septembris võttis Veetõusme võidu Liidu meistrivõistlustel. Vihmast porisel rajal tuli konkurentsilt joostes esikohale (3.51.8). Järgmisel 1951. aasta kevadel astus Veetõusmele tõsiselt

kannule noor treeningkaaslane ja konkurent Mihhail Velsvebel. Varakevadelisel Balti matšil oli Veetõusme parem. Ajad 3.56.6 ja 3.57.0. Veetõusme oli terve hooaja justkui varjus, õigemini puudusid jooksud kus tulemust teha. Ainus tähtis jõuproov oli vastu sügist peetud Liidu esivõistlused Minskis. Ja nagu ikka - mida tähtsam võistlus, seda parem tulemus. Kolmandat aastat järjest tuli Liidu meistrikuld, seekord ajaga 3.51.6. Lõpusirgele teisena tulnud Velsvebel lõpetas neljandana. Aga mis oli Veetõusme valitsemisajast kasu kui suured valikud ei langenud tema kasuks.

1952. aastal ootas ees Helsingi olümpia, kus esmakordselt pidi osalema ka Nõukogude Liit. See süstis lootuse eestlastele. Veetõusme ja Velsvebel treenisid koos vormi talv läbi.

Maikuus hakati Kiievis vähemalt formaalselt jagama olümpiapileteid. Veetõusme ja Velsvebel olid 1500 m jooksus peaosalistes. Mõlemad eestlased võinuks saada olümpiapileti, sai aga noorem. Veetõusme tunnistas oma noort kodust konkurenti: "Velsvebel on suuteline igasuguste taktikatega jooksmas head aega". Kiievis oli Veetõusme esimene kes uue valitseja kätt läks suruma. "Mul pealagi paljas, tuleb alla anda. Sul veel hea parukas. Ja küllap Liidu rekord 1500 m püsib veel kaua eestlaste käes", öelnud Veetõusme talle omasel moel.

Olümpiakoondisest väljajäämine oli kindlasti valus mehele, kes terve eelnenud olümpiatsükli oli 1500 m jooksus Nõukogude Liidus valitsejaks olnud, võitnud ja rekordeid jooksnud ning nüüd üle parda heidetud. Olümpiast ilmajätmine riivas teda kaunis kõvasti.

Veetõusme oli aga niisugune mees, et hoidis kõik enda tahte- ja tundeavaldused kontrolli all. Veetõusme proovis treenerina. Treeneritöö andis elule uue sisu. Aga 1956. a. tabas teda esimene haigushoog. Diagnoosiks pandi peaaegu tromboos. Aasta pärast surma pani spordiselts "Kalev" aluse Erich Veetõusme mälestusvõistlustele. Sellest kujunes Eesti esinduslikumaid võistlusi, mis lõppesid Eesti omariikluse taastamisega 1990ndate algul. Mälestus on maha salatud tänaseni!

Kasutatud kirjandus

Kooli arhiivi dokumendid

Piisang, E. "Kergejõustik arvudes". Tallinn, 1958

Lääne, T. ja Oll, S. "Keskmaajoks". Tallinn, 2000

Pikavere, 2002

Gustav Ernesaks

Kadri Urban

Sisukord

1. Vanemad ja lapsepõlv
 2. Tallinna
 3. Kooliaastad
 4. Üldlaulupidude juhina
 5. G. Ernesaksa helilooming
- Kokkuvõtte

Lisad

Kasutatud kirjandus

Sissejuhatus

Kõik me oleme pärit oma lapsepõlvest. Suureks sirgudes saame teada, kes meie hulgast oma kodukülale kõige enam kuulsust toob. Tänapäeval on minu kodukandi kuulsamaiks nimeks laulutaat Gustav Ernesaks. Ernesaks elas küll Perilas vaid kolm esimest eluaastat, kuid ometi kannab see fakt Perila küla kindlalt Eesti kultuuriloolisele kaardile.

Ernesaksa sünnikodu on hävinud, kuid selle asupaik on tähistatud mälestuskiviga. Detsembripakasele vaatamata kogunevad laulukoorid igal aastal laulutaadi sünniaastapäeval Perilasse, et hoida elavana suurmehe mälestust.

Aastakümned mööduvad, kasvavad peale uued põlvkonnad, kes ei ole Ernesaksa näinud ning ei oma ettekujutust tema elutöö tähendusest Eesti rahvale. Valla koolidevahelises kohtumises ei tundnud Pikavere kooli algklassi õpilased hiljaaegu mälu mängus ära Ernesaksa fotolt ning kooli muusikaõpetuse õppekavas mainitakse Ernesaksa nime vaid põgusalt. Mina arvan, et meie kooli lapsed peaksid omakandi kuulsaid inimesi hoopis paremini tundma. Sellepärast valisin oma uurimistöö peategelaseks just Gustav Ernesaksa.

Uurimistöö esimeses pooles püüan pakkuda ülevaadet helilooja loomingust.

G. Ernesaksa mälestus on tänapäeval jäädvustatud Perila külas mälestuskiviga Mihkli talu kohal, millele suunab teeviit "Gustav Ernesaksa sünnikodu". Raasiku rahvamajas meenutab suurmeest mälestusplaat seinal.

Vanemad ja lapsepõlv

Gustav Ernesaks sündis 12. detsembril 1908. aastal Harjumaal, Harju-Jaani kihelkonnas, Peningi vallas, Perila külas. Gustav Ernesaks elas looduslikult kauni mäekupli jalamile väga lähedal,

kohalik rahvas nimetab seda Veskimäeks. Veskimägi tõuseb tublisti kõrgemale Harjumaa tasasest maastikust, avades kauni vaate ümbrusele. Kuigi siin varem asunud vaatlustornist ei ole midagi järele jäänud, võib ka otse mäelt näha kohti, mis on seotud helilooja sünnipaigaga. Kohati piirab vaataja silmaringi Veskimäelt peaaegu iga suunas laiuv mets. Mets varjab ka Silmsi küla, kust on pärit Gustav Ernesaksa kaugemad esivanemad, kellest meil on teateid. Silmsi külas on elanud kolm põlve Ernesaksasid, kellest varasemaid andmeid on Aabrami Villemist, sündinud 1764. aastal. Ajaloos on teada, et Aabrami Villem oli Silmsi talupoegade rahutuste eesotsas kui Perila mõisa omanik parun von Mohrenschildt püüdis vägivaldselt liita Silmsi küla maad Perila mõisaga. See viis 1802. a. avaliku kokkupõrkeni talupoegade ja mõisnike vahel.

Perekonna pärimuses on huvitavaid andmeid Ernesaksa nime ajaloost. Kuigi enne nimede panemist hüüti talupoegi eesnime, isanime või kohanime järgi, oli Ernesaksa nimi tuntud juba sel ajal. Üks helilooja esivanematest oli Jõepere talu omanik, mis asus Jõelähtme jõe kaldal Rätla ja Kaugemäe vahel. Jõepere peremees oli kirglik jahimees, küttides karusid, hunte ja rebaseid, mis tema muidu nii kehvi sissetulekuid tublisti suurendas. Seetõttu võis ta ka endale rohkem lubada kui teised. Tal olid paremad hobused ning uhkem saan ja kui tal talvel pühapäeva hommikul kirikusse sõitis, kandis ta karunahkadest kasukaid ja rebasenahast mütse. “Nagu saks sõidab kirikusse!” imetlesid teised ja hakatudki Jõepere peremeest saksaks hüüdma. Ühel põuasel aastal kui ümbruskonna talupojad olid tõsisel näljaohus, tuli Jõepere peremees mõttele kasvatada suuremas koguses põuale hästi vastupidavaid herneid. Rikkalik hernesaa, mis ka nii mõnegi naabri kõige raskemast hädast välja aitas, oli küllaldaseks põhjuseks, et ta sai “ernesaksa” hüüdnime. Kui oli vaja teha valik liignime suhtes, mis Harju-Jaanis toimus 1834. a., siis lasknud Aabrami Villemi kolm poega kirja panna rahva poolt antud hüüdnime. Selle nime võtmine toimus ilmselt naistega kooskõlastamata. Naised aga ei tahtnud leppida pilkenimega ning saatsid mehed mõisniku juurde tagasi. Need aga Ernesaksa nimest enam lahti ei saanud, küll aga võisid ühendada selle naiste poolt ihaldatud nime – Meibaum (ühel vennal Manbaum). Aegade jooksul jäi Ernesaks-Meibaumis, Manbaumist ainult Ernesaks.

Gustav Ernesaksa vanaisa kolis Silmsist Kehra, kus ta oli mõni aasta Kaunissaare möldriks ning metsavahiks, ostis siis 1884. a. Perilasse Mihkli talu. Vanaisa Hansu kuuenda lapsena sündis helilooja isa Gustav Ernesaks, kes kasvas üles Perila külas. Sel ajal kuulus Perila küla Perila valla alla, mis hiljem valdade ühendamisel kaotati ning liideti Peningi vallaga.

Perila küla koosnes umbes 15 võrdlemisi tihedalt asetsevast talumajast, millest kahele poole laiusid põllud ja heinamaad. Mihkli talu hooned asusid külas serval, põllu- ja heinamaatükid aga üheksas erinevas kohas. Mõnesaja meetri kaugusel üle lageda välja paistis Perila koolimaja ning selle lähedal muisted kivist kangrud.

Tallinna

Kui sündis poeg Gustav, jäi isakodu Mihkli talu kitsaks ning kui Gustav oli kolmene, kolisid vanemad jäädavalt Tallinna. Isa hakkas tööle paekivitehases. Mitu korda vahetati korterit kuni lõpuks leiti püsiv elukoht Laulupeo tänaval. Perila külas, Lasnamäel ja Kadrioru pargi läheduses veetiski noor Gustav oma varasema lapsepõlve.

Vesteldes heliloojaga selgub, et tema mälestused sellest ajast on üsna kasinad. Perilast on tal siiski jäänud mällu väike tagasihoidlik sünnimaja maantee ääres, kuid maja on tänaseks tules hävinud.

Armsamaks paigaks, kus Gustav lapsena viibis, oli Kadrioru park ja Kadrioru mererand. Igal suuremal kivil Kadriorus oli oma nimi ja tähendus, pargipuud tundusid talle elavate olevustena. Kõige enam köitis tulevast heliloojat siiski meri. Ta võis tundide viisi jälgida vete liikumist ning kuulata lainete salapärasest kohinat. Ta võis lõpmatuseni imetleda merd ja selle vahelduvaid värvitoone.

Mängides ja sportides möödus Gustavi lapsepõlv Tallinnas. Kuigi need olid huvitavad ja vaheldusrikkad päevad, ootas ta siiski kõige rohkem seda aega, mil ta võis sõita maale vanaisale külla. Ema poolt vanaisa oli Harju-Jaanis kirikumaade rentnikuks ning tema juures viibis igal suvel rohkesti sugulaste lapsi. Mängud Harju-Jaani kiriku ümber ning võidujooksud karjamaal ja heinamaal tegid Harju-Jaanis Ernesaksa suve elamusrikkaks.

G. Ernesaksa lähedasi sugulasi elas Perilas Härma külas veel kümme aastat tagasi. Ernesaksa onupoeg Jüri rajas endale kodu Härma külasse eelmise sajandi algul. Viimati elas isatalus poeg Endel Ernesaks, kes töötas kolhoosis kunstliku seemendajana. Külarahvas meenutab teda kui säravat pilli- ja naljameest. Jüri teine poeg Roland Ernesaks töötas 1960ndatel aastatel Pikavere koolis õpetajana, jättes oma jälje Pikavere hariduslukku. Praegu elab ta Viimsis.

Kooliaastad

Gustav Ernesaksa muretu lapsepõlv lõppes 1917. a. kui vanemad viisid ta Tallinna Linna Poeglaste Kommertsikooli ning poiss võeti vastu 1. ettevalmistusklassi. Selle kooliga on seotud Gustav Ernesaksa õpingud üheteist aasta vältel, hoolimata kooli asukoha, nime ning isegi profiili muutusest. 1919. aastal nimetati kommertsikooli Tallinna II Linna Reaalkooliks, 1923. a. Tallinna Linna Tehnika Ühisgümnaasiumiks ja 1925.a. Riigi Ühistehnikagümnaasiumiks. Viimase nime all lõpetas ka Gustav Ernesaks kooli ja sai 1928. a. kätte ehitustehnikaharu lõputunnistuse.

Keskikooli õpingute jooksul köitis Gustav Ernesaksa eriti maalikunst, kirjandus, sport ja muusika. Kui Ernesaksa muusikaharrastus on märgitud viimasena, siis mitte sellepärast, et see oli tagaplaanil. Muusikaga oli Gustav kokku kasvanud juba üsna varasest lapsepõlvest alates. Märkamatu oli temasse imbunud muusikalisi muljeid kodus, koolis ja olustikust, mis ei saanud jätta mõjustamata

tulevase meistri vastuvõtlikku hinge. Juba Gustavi vanaisa ja vanaema armastasid muusikat. Vanaemal oli hea lauluhääl, videvikutundidel kutsus ta sageli lapsed enda juurde ning siis lauldi üheskoos. Ka vanaisa laulnud mõnikord ühes ja kui oli vaja, suutis ta ka oreliga aidata. Vanaisal oli Perilas väike orel, millel ta armastas musitseerida, kui tööst aega üle jäi.

Tuli aeg kus Gustav Ernesaks otsustas hakata juba tõsisemalt muusikat õppima. 1924. aasta sügisel, olles Tallinna Üldgümnaasiumi 2. klassi õpilane, sooritas ta sisseastumiseksami konservatooriumi klaveriklassis, nii õppis Gustav kahes koolis korraga – Tehnika Ühisgümnaasiumis ja konservatooriumis. Ühel pool oli tehnika ja teisel pool kunst ja muusika. 1928. aastal lõpetas Gustav Tehnika Gümnaasiumi ehitusharu. Kutsetunnistuse pani ta rahulikult oma lauasahtlisse, jäädes edasi õppima konservatooriumis. 1929. aastal leiamegi Gustav Ernesaksa keskkooli laulu- ja muusikaõpetajate (koolimuusika) klassi õpilaste nimekirjas.

1930. aastal toimus sündmus, mis mängis võib-olla otsustavat osa Gustav Ernesaksa kui muusikamehe elus. Konservatooriumi poole pöördus Tallinna Linna Valgustuse-Veemuretsemise Osakonna meeskoori esindaja palvega soovitada üht kooliklassi õpilast haigestunud koorijuhi asendamiseks. Järjekordsel proovil seisis koori ees sõdurimundris noormees. Lauljad olid Ernesaksa esimese harjutusega rahul ja sõdurimundris noormehest saigi hiljem Tallinna Linna Valguse-Veemuretsemise Osakonna meeskoori dirigent.

1931. aastal lõpetas Gustav Ernesaks koolimuusika õpetaja diplomiga ning alustas oma iseseisvat tegevust professionaalse muusikamehena. Juba sama aasta sügisel saab ta koha Tallinna II Tütarlaste Gümnaasiumi lahkunud õpetaja A. Tompani asemele. II Tütarlaste Gümnaasiumil olid lauluõpetajate poolest kuulsad traditsioonid, sest enne A. Tompani töötas samas koolis K. Tümpu.

Gustav Ernesaks üldlaulupidude juhina

1947. a. Gustav Ernesaks valitakse laulupeo peakomisjoni. Laulupeo puhtspetsiifilistes küsimustes on Ernesaksa teadmised ning kogemused asendamatud. Ernesaksa silm on terav tähele panema nii üldisi küsimusi kui ka peeni detaile.

XII üldlaulupeol seisab Ernesaks üldjuhtide puldis. Ernesaksa lauludest oli esimesel laulupeol repertuaaris “Mu isamaa on minu arm”, “Jüriöö marss” ja “Noor kevade”.

Gustav Ernesaks on tähelepanu juhtinud ka puhkpilliorkestrite küsimusele. Laulupidude, laulupäevade, laulukooride töö ja kogu laulukultuuri areng sõltub sellest, kuivõrd tugev on muusikaline kasvatus koolides, esmajoones aga pedagoogilistes õppeasutustes, kus valmistatakse ette koolilaulmise tähtsust ja seda mitte ainult laulukooride ega laulupidude pärast üksi, vaid meie muusikakultuuri arengu pärast üldse.

Gustav Ernesaksa helilooming

G. Ernesaksa esimesed heliloomingulised katsetused sündisid koolimuusika klassis harmoonia tunni ülesannete raames. Nendest on säilinud segakoorilaulud “Mine väike” ja “Läbi lume”. Gustav Ernesaksa loominguline töö konservatooriumi kompositsiooniklassis kulges kahes erinevas liinis: Artur Kapi juures, kus õpetus esines rangelt klassikalisel alusel, kirjutas ta peamiselt instrumentaallühivorme; vabal ajal kodus aga koori- ja soololaule. Juba 1931 ja 1932. a. ilmusid G. Ernesaksa sulest koorilaulud, mis lubavad selgesti aimata tulevast meistrit. Niisugused on näiteks rahvalaulutöötlus segakoorile “Kiigu, liigu, laevukene”, autori esimene meeskoorilaul “Rannal” ja naiskoorilaul “Varemeil” (viimase loomist inspireerisid Pirita kloostri varemed).

Järgmisel, 1933. aastal üllatab G. Ernesaks kahe meeskoorilauluga “Hakkame, mehed, minema” ja “Sirel kas mul õnne”. Terve rida sel ajal kirjutatud koorilauludest on võitnud kindla koha kooride repertuaaris, kuuludes õigusega eesti rahvusliku kooriloomingu kullafondi. “Hakkame, mehed, minema” oli ka esimeseks lauluks, mis Ernesaksa loomingust kõlas üldlaulupeol. Suure populaarsuse võitis ka “Päike vajus pärnapuule”, mis oma emotsionaalsuse ja laia meloodilise hingusega kuulub samuti helilooja paremate laulude hulka.

Selleaegne naiskoorilooming, kuhu kuuluvad “Noor kevade”, “Meelespea”, “Valge suveöö”, “Kui valge kajakas” jt. moodustavad aga üldse Ernesaksa naiskooriloomingu tipu. Tema parimaks naiskoorilauluks võib kahtlemata tunnistada laulu “Noor kevade”, mis on kirjutatud J. Liivi mõttetihedale lühitekstile:

Noor kevade meilt läbi sõitis,
eks hoidnud kinni valjastest!

Ta endal' lillekimbu köitis,
nii lilledest, nii südamest -
ja neid ei võida kaua hoida!

Ka lastekoorilaulud omasid helilooja varases loomingus küllaltki tähtsat kohta. Temaatikalt haaravad nad kõige erinevamaid külgi laste elu-, mõtte- ja tundemaailmast. Ernesaksa selleaegsesse lastelaulude hulka kuulub ka kuuest laulust koosnev “Lastesüit”, kus on kasutatud erinevate autorite tekste: 1. “Minge ära muremõtted”, 2. “Kannikene emale”, 3. “Lepatriinu”, 4. “Piitsavarrel ratsutamas”, 5. “Sõit üle sõmera”, 6. “Hällilaul”.

Suur osa Ernesaksa varasematest koorilauludest on kirjutatud helilooja enda tekstile, mis kõige täiuslikumalt võimaldas saavutada luule- ja muusikakujundite ühtsust. Helilooja luulekeel on võrdlemisi konarlik, luuletusel puudub dramaturgiline ülesehitus ning jätab soovida riim. Kunagi ei puudu neis aga sügavalt tunnetatud elamused ning kaasakiskuvad meeleolud.

Luuletajatest armastas G. Ernesaks kõige rohkem J. Liivi. Peale eelmainitute figureerivad tema laulude teksti autoritena E. Enno, G. Suitsu ja teiste nimed. G. Ernesaks on kasutanud oma töös

paljude Eesti luuletajate teoseid.

Kui Ernesaksa enda luulekeel on olnud konarlik, siis seda ei saa öelda tema raamatute kohta endast ja Eesti muusikaelust. Need on nõtked ja vaimuka keelekasutamise näidised.

Teise Maailmasõja ajal toimus G. Ernesaksa kooriloomingus murrang. “Mu isamaa on minu arm” on muutunud G. Ernesaksa kõige populaarsemaks lauluks, mille võidukäik ületab isegi “Hakkame, mehed, minema” omaaegse triumfi.

Vähe leidub laule, millel on osaks saanud selline edu kui laulule “Hakkame, mehed, minema”. Helilooja on leidnud humoorika teksti edasiandmiseks tabava rahvapärase muusikalise kujundi.

Oma koorilauludes on G. Ernesaks kasutanud J. Liivi, G. Suitsu, E. Enno, H. Visnapuu, J. Sütiste ja J. Kärneri luulet. Paljudele lauludele on ta ise ka tekstid kirjutanud.

G. Ernesaksa koorilaulude üheks silmapaistvamaks tunnusjooneks on meloodiline rikkus. Harmoonia kasutamises on ta ökonoomne ning asjalik ega pööra tähelepanu kõlaefekti otsimisele.

G. Ernesaksa oskus kirjutada lihtsate vahenditega häid laule tõi talle populaarsust väiksemate rahvakooride hulgas.

Kokkuvõte

G. Ernesaksa nimi, looming ja muusikaline tegevus on tuntud kogu Eestis ja kaugemalgi. Hoopis vähem teatakse suurmehe lapsepõlvest, vanematest ja veel vähem väikesest Perila külast. Sellepärast ongi minu töö rõhk sellel osal Ernesaksa elust.

Oma tööga loodan tekitada huvi ka teistes, kes minu tööga kokku puutuvad, nii Gustav Ernesaksa ja Perila vastu kui ka selliste uurimuste vastu üldse. On ju igaühel meist, meie kodukandist või lähiümbrusest kasvanud üldtuntud ja tunnustatud inimesi. Nende sünnipaigad, väikesed külad on mõnikord jäänud unustusse. Paljud külad on hoopis kadunud. Kõik sellised paigad väärivad uurimist ja jäädvustamist.

Perilast pärit Gustav Ernesaks on tunnistatud Eestimaal kõigi aegade kuulsamaks muusikameheks.

Kasutatud kirjandus

Gustav Ernesaks: sarjast “Eesti heliloojaid”. Tallinn, 1959

Ernesaks, Gustav Kutse. Tallinn, 1980

Eesti muusika bibliograafiline leksikon

Elanike mälestused

Salu küla - minu koduküla

Triinu Ruusmaa

Salu küla asub Kohila – Raasiku maantee ääres.

Vanim märges kroonikates on 1241. a. Ubina külast (Vbbinas). See on praegune Tõnuva – Enni kant. Salu külast (Sallo) on teateid 1798. a. Rahvapärimuste järgi on kaitse all pelgupaiga nime all Ubina Tatamägi (Enni lähedal). Hulgaliselt on kaitse all kultusekive ja muinasasula paik Enni talu lähedal.

1917. a. Vallavalitsuse otsusega Salu külavanem Anton Kits. Küla kuulus Peningi valla alla.

1940. a. on külas 146 inimest, see on valla kõige tihedamini asustatud küla.

1974. a. 69 elanikku.

1. Täname küla: 1. Piiguta, 2. Tõnuva, 3. Tõnuva, 4. Enni, 5. Annukse, 6. Päidu, 7. Sarapiku, 8. Tõmmi, 9. Nuhja, 10. Sirina, 11. Kaasiku, 12. Karjamaa, 13. Pihlaka, 14. Risti, 15. Salu, 16. Rätsepa, 17. Matsu, 18. Saapa, 19. Vahtra, 20. Möldre, 21. Lehtmetsa, 22. Sirgu, 23. Rehe, 24. Saare, 25. Väljatoa, 26. Muru, 27. Koidu, 28. Kurustaugu, 29. Nurme, 30. Vanaka. Salu külas on hea elada, sest enamasti on siin sõbralikud inimesed. Aitavad üksteist. Mulle meeldib Salu külas elada.

Piiguta – küla sepp, tuuleturbiin (Konstantin Suurkuusk)

Tõnuva - rehepeksumasina omanik

Enni - „Tuleviku“ kolhoosi kontor

Annukse – küla kõige esinduslikum talu (Jüri Soone)

Ulsimiku – maja lagunes

Uusmaasaaja – 1945 anti Annukse talust Joh. Rätsepale. Hävis tules.

Päidu - hävis tules 1945. a. Praegu on uus.

Sirina - selle töö autori kodu praegu.

Tõmmi - 30 aastat sordikatsepunkti kontor.

Risti - endine kauplus (Johannes Uuetoa)

Salu - heal järjel talu. Perepoeg küla pillimees (Valfred Salusaar)

Möldre - kunagi oli tuuleveski.

Jaani - hävinenud, ära veetud Andi külla

Loigu - hävinenud.

Kool - 1869-1914. Hiljem vanadekodu, hävinenud.

Võisilma - oli komsomoli muuseum ja mälestusmärk. Määrasmäe talu, külarahvas hüüdis Rehe, see oli koolireht ehk rendikoht.

Übbina küla

Vanim paik - 1241. a. (Ubbinas). Praegu viis talu: 1. Piiguta, 2. Tõnuva, 3. Tõnuva, 4. Enni, 5. Annukse. Ulsimiku hävines 1960ndatel aastatel. „Tatamägi“ - muinasasula. Piigutal oli küla sepp. Tänapäeval kaks suurt kolhoosiaegset karjalaut ja kelder. Loomi ei ole.

Häda küla

Praegu kuus talu: 1. Tõmmi, 2. Päidu, 3. Nuhja, 4. Sirina, 5. Kaasiku, 6. Sarapiku. Üheksa elanikku, Tõmmi – suvila, Nuhjal tehakse ümberehitust. Häda külas asus sordikatsepunkt 1956-1987. a. Tõmmil. Põllud turvasmulla soos. Selline nimi on rahvasuust pärit – ilmselt. Sellepärast, et väga väike eraldiseisev külaosa.

Kolhoos „Tulevik“

Asutati 1948. a. Esimene siinkandis. Kontor Ennil. Esimees Anton Kits. Hiljem Gustav Kangur. Hobusetall Salus (ka Saapal) – majanduskeskus. 1950. a. liitus „Tšapajevi“ kolhoosiga ja 1971. a. Vaida sovhoosiga.

Kose Riiklik Sordikatsepunkti

1656. a. asutati riiklik sordikaitsepunkt heintaimedele turvasmullal. Tegutses 1987. aastani. Juhatajad: O. Ojaveer, H. Mäesepp, H. Ristisaar, H. Aaslaid, V. Napp. Kontor oli Tõmmil. Põldu 50 hektarit.

Koolimaja Salu külas

Pikavere kooli asutamisaastateks annavad dokumendid 1869. On märgitud ka 1865 ja 1868. Esimese, kirjas jäädvustatud kooli asukoht oli Salu külas, Pikavere – Vaida teest vasakule 500 m. Maja ehitati 1865. aastal. Ühe avara klassiruumiga, õpetaja elutoaga ja köögi-, söömise- ning magamisruumiga kaugel käivatele lastele. Lapsed sõid kodust kaasavõetud toitu või valmistasid köögis. Õues oli õpetajal majapidamishoone ja läheduses väike tiik. Koolimaja küttis ja koristas kooliteenija.

Esimese kümne aasta jooksul käis koolist läbi neli õpetajat – Pruuk, Tõnis Georg, Jüri Ojap, Jaak Koor. 1880. aasta paiku tuli õpetaja-koolijuhatajaks Jüri Jaanson.

1889. aastal alustas koolis tööd Anton Reinald, kes õpetas siin neliteist aastat. Anton Reinaldist sai Raasikul kirikuköster, asendades oma onu Karl Gustav Reinaldi. Reinaldi nimi jäi Pikavere haridusloosse püsima. 1903. aastal jätkas Alfred Reinald oma sugulase Antoni tööd. Uus koolmeister tuli ja jäi pooleks sajandiks. Lahkumis- ja surma-aasta 1953.

1911. aasta ülevenemaalise algkoolide loenduse andmetel oli koolis 45 last. Koolijuhataja Alfred

Reinvald sai aastas 200 rbl. palka. Oma koolielust Salu küla vallakoolis jutustas 1959. aastal Konstantin Suurkuusk: Koolis oli kolm jagu (klassi). Õpiti eesti keelt, vene keelt, rehendamist, piiblilugu. Õpilasi oli koolis 40 ringis, õpetajaid üks. Karistati püstiseismisega. Hernestele ei pandud. Päev algas palvusega, õpetaja mängis harmooniumi ja lapsed laulsid kirikulaule. Tunnis kirjutati krihvliga tahvlile, igal lapsel oma tahvel, mille sai puhtaks pühkida ja jälle uut tööd alustada. Õppimiseruum oli üks. Lastele pikad pingid ja õpetajale kantsel. Nurgas seisis suur ahi, mille kütmiseks pidi iga pere tooma koorem hagu. Kõrval oli ruum söömiseks, tõrs joogiveega. Edasi õpetaja elutuba. Õues oli õpetajal laut ja kuur, samas haovirn. Maja läheduses väike tiik, kus käidi liugu laskmas ja sulpsatati sissegi.

Nii õpiti väikeses, talutare sarnases koolimajas Salu külas 1914. aastani – 45 aastat.

Mälestusi koolipõlvest

Lõpetasin siin selle kooli 1911. aastal. Õpetaja nimi oli Reinvald. Koolis õppis kolm jagu. Õppisime piiblilugu, vene keelt, eesti keelt ja rehendamist (matemaatikat). Õpilasi oli koolis nii 40 ümber. Õpetajaid oli üks. Ta karistas meid niiviisi, et pidid püsti seisma. Hernestele panekut ei mäleta. Päev algas igal hommikul palvusega, õpetaja mängis harmooniumi ja lapsed pidid kirikulaulu kaasa laulma. Kirjutasime krihvliga tahvlile.

Õppimiseruume oli üks. Seal asetsesid pikad pingid ja õpetaja kantsel. Nurgas asus suur ahi, mida poisid kordamööda hagudega kütsid. Kütust muretseti perede peale. Igal perel, kust laps koolis käis, tuli tuua koorem hagu.

Peale õppimiseruumi oli veel teine tuba. Seal sõime ja seal seisis ka meie leivakotid. Nurgas asus jooginõu – suur tõrs. Klassitoa kõrval elas õpetaja. Majas oli kaks ahju ja maja peal kaks korstent. Koolimajast umbes 50 m eemal oli laut ja kuur õpetaja tarvis. Meie puud (haod) seisis sealsamas, kuid õues. Maja läheduses oli väike tiik. Vahetunnil tormasime mäest alla tiigile liugu laskma. Mõni ikka sulpsatas sisse ka. Eks siis oli jälle pahandamist.

Põrandat pesti nagu Tootsi koolis – luudadega. Seda aga tegid meie emad. Tüdrukute ülesanne oli iga päev luuaga tuba puhtaks pühkida.

Mälestusi jutustas:

Suurkuusk, Konstantin

sünd.: 1898

Üles kirjutati 30. sept. 1959. a.

Salu külas

Ülesmärkija:

Tammkõrv, Tõnu

sünd. 1946. a.

Pikavere 7-kl. Kool

Võisilma talu

Eestimaa Kommunistliku Noorsoo Ühingu I kongressile Võisilma talus 3. septembril 1922 toimetati 16 delegaati, kes esindasid 48 komsomolikollektiivi, kolmes grupis. Tallinnast jala tulnud delegaate juhtis kohale A. Vedru, rongiga Raasiku jaama saabunuid N. Espe, Kohila raudteejaamast saabunud grupile läks poolele teele vastu J. Kreuks. Kongressil vastuvõetud resolutsioon organiseerimisküsimuste kohta oli sisuliselt ELKNÜ põhikiri. Konspiratsiooni tingimustes toimunud kongressi koht oli kaua aega teadmata. See tehti kindlaks 1950ndate keskel. Mälestustahvel paigaldati Võisilma talule 13. oktoobril 1957. 1980. a. ehitati Harju rajooni komsomolikomitee eestvedamisel ja laialdase noorteaktiivi osavõtul Võisilmas esinduslik ja omapärane mälestusmärk (I. Volkov), mis avati 3. septembril. Pidulikust miitingust võtsid osa ELKNÜ I kongressi delegaadid Alma Vaarmann (sünd. 1902) ja Mart Kangur (sünd. 1903).

Leivajõgi

Uudismaade kuivendamiseks kaevati endise Kõrdi oja kohale Suur kraav 1930ndatel aastatel. Sai nimeks Leivajõgi. Vesi läheb Pirita kaudu Ülemiste järve Tallinna joogiveeks. Süvendati ja puhastati 1961. a. Saadi mitusada hektarit head põllumaad.

Risti kauplus

Rahva keeles „Juudi pood“, praeguses Risti talus. Oli küla keskuseks 1930ndatel aastatel. Seal müüdi kõiki kaupu (ka salaviina). Kaupmees Joh. Uuetoa. Rajati 1920. aastal. Suleti 1941. a. Ka tänapäeval olid Salus poed: Matsul, Pihlakal, Lehtmetsal – kuid lõpetasid töö. Salus käib autokauplus.

Matsu sarapik

Läbi aegade on olnud see noorte kooskäimise koht. See asub Matsu talu maal. Matsus oli kiige, tehti jaanituld, Matsus peeti ka peod ning seal ka tantsiti. Tänapäeval on Matsus võrkpalliplats, kus noored käivad võrkpalli mängimas.

Praeguse Salu küla elaniku Eegi Ööbiku (sünd. 1926) jutustus

Tauria – esimene

Ehitusaasta oli 1811 või 1808, 1813. See oli koos õpetaja tubade ja sahvriga. Õpetajal olnud nimi Luiberg. Olnud liivlane, kas mees või naine, ei tea. Uus klass ehitatud 1860. aastal.

Tauria – asukohaga Salu külas Määrasmäe talu maadel. Ühe klassiruumi ja õpetaja toaga ning kahe sahvriga. Ehitajaks Uuemõisa vald.

Uus klassiruum ehitati 1860. a. läänepoolsesse otsa Pikavere mõisa poolt. Katuseõlgi mõisal nii

palju ei olnud, toodi Lauba või Laupa mõisast. See on Paide pool Annat. Uue klassiruumi ehituse ajal olnud õpetajaks Aabram Hunt, peale seda Johannes Kits – kõigest 3,5 aastat. Lõi Leoke Marti, eluaeg halva kuulmisega.

Risti pood ehitati 1920 või 1922, kus müüdi petrooli ja heeringat, riietusesemeid ja kommi; tallanahka ja hobuseraudu ja naelu. Suhkur oli üks sent odavam kui Pikavere poes. Pikavere kooli õpetaja Reinald käis, ostis Risti poest suhkrut. 1941. aasta alguses lõpetas kauplemise, sest tulumaks oli väga suur.

Võisilma - kommunistide pandud nimi - Määrasmäe on katistris. Klaasjas kiviehitus, kus olid nime plaadid. Kongressiaegseid hooneid enam pole.

Jaanitule plats oli sarapiku väravas. Suurt tuld sõja ajal paljut ei olnud. Pillimeheks Jüri Hindremäe, Määrasmäe töömees. Vahel Sein Elmar, Matsu sulasepoiss.

Kniiga kant:

Pikavere koolidest

Esimese asukohaga Salu küla, Enni talu põllul. Suure kivi lähedal. Teateid saanud :

- esimene teade: Alfred Reinald koolist tulles jutustas, et siin väljal on teada olev kõige vanem koolimaja. See oli 1938. aasta sügisel.
- teine teade Mart Luigelt 1949. a. Temale olla vanaema rääkinud.
- kolmandaks: 1958. a. sügistööde ajal oli partorgiks Otto Malla ja temal oli 1634. a. tehtud kaart ja sellel kaardil oli ta ka märgitud.
- neljandaks: 1963 või 64 a. jalutas seal endine peretütar Erna Sepp ja arvas kaevu kohaks olema betoonmasti aluse. Kaevu olla kive täis vedanud vend Gustav Kruusement. Enne Põhjasõda olnud lagunemine ohus ja on tahetud uut ehitada, milleks kive lõhutud – aga mismoodi, sest lõhkeainet ei olnud.

„Tulevik“

1948. a. sügisel asutati kolhoos – 17 talupidajat ja kaks, kes omasid maja ümbruse maa. Lehmad viidi kokku 16. nov. Enni lauta, sest see oli tühi. Peremees vahistati 6. jaan. 1946. aastal. Põllumajandusmaks aastas 30 ha suuruse talu pealt umbes kolm nuum-pulli turuhinnas. Riiklikus tapamajas oleks pidanud kuus looma olema.

Sordivõrdluse katsepunkt

asutati 1956. a. kevadtalvel 50 ha kolhoosi pinnast. Teadlikud juhid oskasid ministeeriumilt mineraalväetisi välja kaubelda.

Leivajõe kanali süvendamine

oli 1961. aasta septembris ja oktoobris. Sel sügisel oli sama suur sadu kui 1936. a. augustis.

Rohkem sääraseid suuri sadusi minu ajaloos rohkem ei tea.